

La persecució del sentit

Stefano Puddu

La nostra relació amb el món està marcada pel contrast entre l'aparent falta de límits dels suports tecnològics actuals a través dels quals accedim a la informació —el paradigma dels quals és Internet— i les limitacions concretes de la nostra infraestructura psicosomàtica, que no ha variat sensiblement des de quaranta mil anys ençà. La dinàmica d'acceleració imparable de la mediació tecnològica en l'adquisició de coneixements ens pot fer perdre el contacte amb la base real d'aquest procés, que no és altre que la nostra persona física amb el propi entramat de relacions.

La recerca de sentit és una necessitat vital per a l'ésser humà: és per això que el perseguim, de forma conscient i inconscient, al llarg de tota la vida; d'altra banda, la pressió informativa que ens arriba d'un context de saturació aclaparadora ens dificulta la tasca, tot creant una mena de "persecució mediàtica" cap als processos de generació autònoma i compartida de sentit. La lectura, com a "tecnologia" que activa les capacitats de l'individu, afavoreix en gran mesura aquest procés, així com ho fan activitats tecnològicament simples com les converses i els intercanvis escrits. D'altra banda, tots els camins poden ser interessants mentre no sofoquin l'autonomia de la persona i l'originalitat de la seva experiència.

Recentment, i gràcies a un amic, vaig tenir ocasió de tenir a les mans el llibre *Cosmopolitismo*, del filòsof angloghanès Kwame Anthony Appiah, l'incipit del qual us transcriu: «Hace mucho tiempo que nuestros antepasados son seres humanos. Si una beba normal nacida hace cuarenta mil años fuera secuestrada por un viajero del tiempo y se criara en Nueva York, en el seno de una familia normal, estaría en condiciones de ir a la universidad dieciocho años más tarde.

Aprenderia anglés (además de... ¿quien sabe? español o chino), entenderia trigonometria, miraria partidos de beisbol y escucharía música pop; probablemente querría perforarse la lengua y hacerse un par de tatuajes. Y sería tan diferente de los hermanos y hermanas que dejó detrás, que resultaría irreconocible para ellos...»¹. També es podria imaginar el procediment a la inversa: traslladar un nadó d'avui a les condicions de vida dels grups humans d'aleshores. No hi ha garantia que pugui sobreviure a la pressió d'unes condicions higièniques i climàtiques menys favorables, però és probable que, en cas de resistir, s'integraria al seu clan i n'aprendria els usos i les habilitats bàsiques, igual que els seus coetanis. I òbviament no trobaria a faltar llibres, ni còmics, ni mòbil, ni MP3, ni televisor, ni *PlayStation*, ni internet, ni res del que conforma el panorama del que avui sembla imprescindible per a una persona jove.

Es tracta d'obvietats, sens dubte, que tanmateix plantegen dos elements de reflexió a tenir en compte: en primer lloc, que les dues imatges —la de l'humà primitiu i la del contemporani— no són, en realitat, tan allunyades com tenim la temptació de creure, si no és per les seves circumstàncies i, en segon lloc, que al costat de la dinàmica de canvi en què estem immersos, tenim un factor poderós de permanència, que no és altre que el nostre propi cos.

És un punt de vista que André Leroi-Gourhan, el cèlebre paleontòleg francès, desenvolupa de forma magistral en el seu llibre *Le gest et la parole*², i especialment en el seu capítol final, "Llibertat imaginària", la lectura del qual no ha perdut ni una engruna d'interès al cap de gairebé mig segle: «...la distància a què hem arribat entre l'home, que es posa en camí de ser l'únic mamífer terrestre d'una certa importància numèrica, i la resta del globus fa necessària una presa de consciència d'allò que realment és l'*Homo sapiens*, nascut en el temps de les estepes per a la cacera del cavall salvatge i a poc a poc adaptat a la locomoció assentada en una atmosfera de petroli cremat. La paleontologia humana i la prehistòria, que desperten curiositat per motius que van molt més enllà del punt de vista científic, assoleixen el caràcter de ciències aplicades quan s'arriba a la constatació que tot el procés d'ascensió de la civilització s'ha dut a terme amb aquell mateix home

¹ Kwame Anthony Appiah, *Cosmopolitismo. La ética en un mundo de extraños*. Kats editores, Madrid, 2007.

² André Leroi-Gourhan, *Le gest et la parole*, Albin Michel, París, 1964-1965.

físic i intel·lectual que es posava a la posta del mamut, i que la nostra cultura electrònica, que té tot just cinquanta anys, recolza damunt d'un aparell fisiològic que remunta a fa quaranta mil anys. Si bé hi ha motius per tenir confiança en les possibilitats d'adaptació, tanmateix la distorsió existeix i és evident la contradicció entre una civilització amb poders gairebé il·limitats i un civilitzador l'agressivitat del qual s'ha mantingut inalterada des dels temps en què matar un ren significava sobreviure».

Aquesta mirada, que pot semblar massa àmplia, intenta retrobar, més aviat, un mínim sentit de les proporcions, tot situant la nostra problemàtica directament dins la trajectòria de la civilització humana, que precisament no passa avui per bons moments. La pregunta sobre quin és el destí de la lectura i del llibre, en un entorn tecnològic dominat per l'avançada de les pantalles, cada cop més invasiva, i de com això repercuteix en unes facultats decisives per la nostra condició d'humans, com són la memòria, el raonament, la creació de sentit, és part d'una pregunta més ampla, que prova d'entendre cap on va la nostra espècie i quines formes de convivència està dibuixant, amb l'acceleració energívora dels seus ritmes de vida, i quines possibilitats de supervivència li queden, damunt d'un planeta de recursos finits que ja està al límit del col·lapse. La meua generació ha crescut en plena guerra freda, quan l'amenaça d'extinció nuclear era un fet a l'ordre del dia, que condicionava pressupostos de tal envergadura que només amb una petita fracció s'haurien pogut rescatar tots els desheretats de la terra, i donar-los condicions de vida dignes una vegada per sempre. La deriva tecnològica, en aquest cas, posava en dubte no una forma d'accedir al coneixement i elaborar-lo, sinó simplement, l'existència de la nostra forma de vida. *Fahrenheit 451*, el mític llibre de Ray Bradbury,³ escrit l'any 53, finalitza amb un bombardeig nuclear, epíleg potser inevitable per a una societat addicta al totalitarisme de les pantalles, on l'existència dels llibres era inadmissible com a possible espurna de pensament autònom. Avui dia, la capacitat destructora de les potències nuclears es manté, si fa no fa, intacta, però el temor col·lectiu està més silencià, o potser crema en somort; el que perviu és un malestar més implícit, el sentiment d'una estranya incongruència entre l'estratificació d'amenaçes reals que ens envolten —es diguin canvi climàtic, crisi hídrica, energètica, financera, alimentària,

³ Ray Bradbury, *Fahrenheit 451*, Proa, Barcelona, 1986.

humanitària, literària...— i la multiplicació de missatges euforitzants, que inciten a la despreocupació, a la frivolitat, al consum. És com si aconseguissin distreure'ns dels aliments adulterats que ingerim a base de fer-nos moltes pessigolles.

Caldria trobar, d'entrada, un angle visual prou obert per reconèixer que la propagació dels transgènics, posem per cas, i el fet d'escampar programes de teleporqueria són dues manifestacions paral·leles d'una mateixa tendència hegemònica perjudicial per a la vida, que corresponen a un model específic de societat indesitjable. El que està en joc abraça tot sencer el nostre horitzó de sentit, i la regressió de les habilitats lectores —aquella aproximació lingüística de la qual ens alertava Calvino ja fa una quinzena d'anys⁴, com també la desestructuració del discurs, que s'empobreix en la seva sintaxi igual que en el lèxic que utilitza— és símptoma d'una pèrdua general, que podríem dir-ne de biodiversitat, tant en relació amb el pensament com amb l'entorn. L'altre punt que falla és la integració, si pensem —d'acord amb Gregory Bateson, el mestre de l'ecologia de la ment⁵— que l'aspecte més important a tenir en compte és la connexió entre les parts, el teixit de relacions que les estructura, i sense el qual res no significa res.

La memòria i el cos

L'estat en què es troba la memòria en la nostra cultura, per exemple, podria llegir-se com a mostra flagrant d'una humanitat que, cada cop més, tendeix a viure fora de si. Mai no havíem disposat de tants artefactes destinats a prendre el lloc de la nostra capacitat de retentiva, ni mai guardar la informació i replicar-la havia estat tan fàcil i barat. Aclaparats per la potència creixent d'aquests suports externs de memòria, ja gairebé donem per prescindibles les nostres dotacions neuronals, a través de les quals cada persona alimenta els processos del record. Ben al contrari —i justament quan el tema semblaria tècnicament resolt—, la reflexió sobre la memòria reprèn importància com a cas particular d'una idea més general, que és l'absoluta centralitat del cos en tota forma de coneixement. L'exuberància d'artefactes destinats a completar o a substituir les nostres facultats ens obliga a reafirmar

⁴ Italo Calvino, *Lezioni Americane (Esattezza)*, Garzanti, Milano, 1993.

⁵ Gregory Bateson, *Steps to an ecology of the mind*, Chandler Publishing, 1972.

Traducció italiana: *Verso un'ecologia della mente*, Adelphi, Milano, 1976.

de bon començament una obvietat sovint oblidada: no existeix coneixement desvinculat d'un cos. Tot ha de passar per aquí. No hi ha més dreuera.

Aquesta preeminència inesquivable de la nostra base material i orgànica —resultat, no ho oblidem, d'un procés evolutiu tan extraordinari com encara poc comprès— contrasta amb una llarga tradició, començada per Descartes, que tendeix a desmaterialitzar el fenomen del coneixement. La “res cogitans” segueix un camí que ens desvincula del cos i ens projecta cap a un món d'abstracció creixent, on regna l'esperit i el seu llenguatge de signes exactes. És obvi que no es tracta de negar aquesta dimensió de la realitat, sinó, justament, d'entendre com es relaciona amb l'altra —o, més ben dit, com es genera a partir de l'altra.

Leroi-Gourhan⁶ ens assenyala que una tendència constant de la nostra trajectòria evolutiva ha estat, precisament, l'exteriorització de facultats —que vol dir, literalment, el pas de treure-les a fora del cos—, un fet que va marcar la diferència respecte als altres animals, per als quals, com sabem, totes les facultats estan estrictament incorporades. L'evolució humana passa, primer, per les eines i les armes; paral·lelament van arribar les tecnologies del llenguatge i del pensament, com molt bé es detalla en altres intervencions d'aquest mateix volum; finalment, l'acceleració desbocada dels darrers segles ha portat a l'exteriorització dels òrgans de percepció i de les facultats de càlcul. La culminació d'aquest procés mil·lenari la duem avui, com qui no vol la cosa, a la nostra butxaca en forma de llapis de memòria, telèfon mòbil o agenda electrònica.

El camí vertiginós i gairebé màgic de la tecnologia no ens ha de fer oblidar, tanmateix, que tots aquests artefactes comparteixen l'estatus de pròtesis: pressuposen un cos per al seu funcionament. D'aquí tampoc no hi ha escapadòria. La rellevància bàsica del cos en el coneixement es fa més evident quan se'n considera l'aspecte físic —en el sentit d'atlètic— del procés: en efecte, el coneixement és una activitat, una cosa que s'ha de fer —no un fet— i això demana, en primer lloc, despesa d'energia i inversió de temps; fora d'aquestes coordenades reals el fenomen no s'esdevé. Això vol dir que, davant la hiperdisponi-

■⁶ Vegeu Leroi-Gourhan, op. cit.

bilitat d'informació externa que ens envolta, el punt crític som nosaltres, ja que el coneixement real s'esdevé en el moment en què aquesta informació s'incorpora, que vol dir que el nostre cos la metabolitza. En altres paraules, el potencial d'ampliar els dispositius externs de memòria és il·limitat, però les possibilitats d'ús depenen, en darrera instància, de les capacitats específiques del "processador resident" de què disposa cada cos —incloent-hi el seu estat de salut.

La qüestió que ens preocupa és que aquesta desproporció insalvable entre informació a l'abast i capacitat de processar-la amenaça amb alimentar un procés de desertització progressiva d'aquella facultat fundadora de l'ésser humà que és la generació de sentit. Si hem començat parlant de memòria, és perquè hi juga un paper majúscul i perquè, alhora, el seu funcionament és dels més interferits per l'entorn tecnològic. D'altra banda, aquesta mateixa inquietud serpenteja en formes variades al llarg de les pàgines de tot aquest recull d'escrits, a partir, precisament, de la crisi del relat i de la lectura, com a formes concretes i alhora metàfores privilegiades d'aquell camí cap al sentit tan característic de la civilització de la qual encara som nissaga.

El laberint del sentit

Un breu repàs a la història evolutiva de la nostra espècie ens mostra que la capacitat simbòlica es construeix a partir —i al voltant— de la memòria⁷. L'estirp dels mamífers —primer experiment d'animals terrestres de sang calenta— té el seu inici a l'època dels dinosaures, animals guiats per la vista i per instints d'atac o fuga. Com a depredadors, eren mortífers. Però, com tots els animals de sang freda, a la nit no funcionaven. I va ser així com els més antics avantpassats del nostre *phylum* —uns petits rosegadors, segons sembla— van sortir a colonitzar a la nit. Havent de renunciar a la vista, només podien basar-se en l'olfacte. La recerca d'aliment els obligava a l'exploració d'un territori del qual no tenien una imatge visual. Només podien memoritzar recorreguts marcats per rastres d'olors. Amb el temps, la lenta evolució cerebral els augmentava la capacitat de retentiva, al mateix temps que els permetia de traduir el record dels trajectes en mapes mentals. Aquesta peculiaritat originària dels antecessors més remots marca un camí, per als mamífers, on la immediatesa dels instints —que perviu

⁷ Vegeu, per exemple, Robert Jastrow, *The Enchanted Loom*, Simon & Schuster, 1981; traducció castellana: *El Telar mágico*, BC Salvat, 1985.

en el nucli més antic del cervell— és recoberta d'un teixit de mediacions, cada cop més sofisticat i complex. Arribar fins a l'ésser humà demana molts milions d'anys, i el pas a la postura erecta, un canvi revolucionari que allibera la mà i rectifica la posició del crani damunt la columna, fet, aquest, que en transforma l'arquitectura òssia, la qual es va fent més lleugera, especialment pel que fa a l'alliberament de la regió frontal. Fer-se espai dins la caixa cranial, per raons que tenen poc a veure amb la força de l'esperit i molt amb la mecànica de la masticació, és el fet evolutiu que permet una expansió extraordinària de la massa cerebral i la creació de noves regions d'integració cognitiva i simbòlica en la neocorça. Mai no hauria pogut passar al revés, per òbvies raons⁸.

Ens trobem, per tant, davant d'una ment que era ja simbòlica abans de tenir les tecnologies per aprofitar-se'n. El nou protagonisme de la mà en l'assumpció dels aliments sembla haver estat el factor desencadenant en la transformació paral·lela de llengua i faringe, gràcies a les quals és possible emetre sons articulats amb una precisió inèdita en altres formes animals. Aquesta és la primera tecnologia —si ho podem dir així, ja que encara queda incorporada a la persona— que permet exterioritzar missatges i generar els fragments d'oralitat que amb el temps van organitzar-se en llenguatge. Molts indicis ens porten a pensar que aquesta evolució és paral·lela a la creació d'eines, també per la raó que les activitats febrils, simbòliques i lingüístiques interessen regions cerebrals integrades i adjacents. Leroi-Gourhan ho resumeix amb la seva eficàcia consuetada: «Un dels resultats de l'estudi simultani de l'home sota el perfil biològic i etnològic és demostrar el caràcter d'inseparabilitat entre l'activitat motriu (de la qual la mà és l'agent més perfecte) i l'activitat verbal. No hi ha dos fets típicament humans, un dels quals seria la tècnica i l'altre el llenguatge, sinó un únic fenomen mental, fonamentat neurològicament en territoris interconnexos i expressat conjuntament pel cos i pels sons. La prodigiosa acceleració del progrés a partir de l'alliberament de les zones prefrontals està vinculada alhora al fet que el raonament s'ha abocat en les operacions tècniques, i que la mà s'ha emmotllat al llenguatge en el simbolisme gràfic que desemboca en l'escriptura»⁹.

⁸ Vegeu Leroi-Gourhan, op. cit.

⁹ Leroi-Gourhan, op. cit.

Es pot dir, en tot cas, que l'arquetip del laberint té arrels fondes, que remunten a les nits dels temps, i el fil de la memòria i del discurs és justament el que ens dona una possibilitat per retrobar el camí de sortida. En la persona, la memòria és, sobretot, una manifestació del temps, la manera en què el passat es fa present, oferint alhora una possible imatge de la trajectòria vital i de la seva continuïtat històrica —encara que a través de salts, atzars i caramboles—. Per aquest mateix motiu la memòria és el suport bàsic del relat, és a dir, d'aquella capacitat de transformar recorreguts en mapes, que té el seu origen més remot en el passat mamíferià que acabem d'esmentar. El recorregut és una experiència en el temps de la qual el mapa esdevé una representació en l'espai; i és d'aquesta transformació simbòlica que es nodreix el relat, la narració d'històries, que podem considerar la matriu primària del coneixement. En la introducció del seu llibre *Mind and Nature*, Bateson explica una anècdota petita i gustosa, que val la pena de transcriure: «Un individu volia arribar a conèixer la ment, no en la natura sinó a través d'un gran ordinador personal. Va preguntar-li (utilitzant els recursos més subtils del llenguatge de programació): “¿Calcules que arribaràs mai a pensar com un ésser humà?”. L'ordinador va posar-se a treballar per analitzar els seus procediments de càlcul; finalment va imprimir la resposta en un full de paper, com solen fer aquestes màquines. L'home es va precipitar a llegir la resposta i va trobar, impreses amb lletres ben clares, aquestes paraules: AIXÒ EM RECORDA UNA HISTÒRIA.

Una història és un petit nus o complex d'aquella mena de connexió que anomenem *pertinència*. En els anys seixanta, els estudiants lluitaven per la “pertinència” i al meu entendre qualsevol A és pertinent a un B qualsevol si A i B són ambdós parts o components d'una mateixa història¹⁰.» I segueix: «Vull demostrar que, qualsevol que sigui el significat de la paraula *història* en la història que us he explicat, el fet de pensar en terme d'històries no fa que els éssers humans siguin quelcom d'aïllat i distingit de les anemones i de les estrelles de mar, de les palmeres i de les primules. Ben al contrari, si el món és interconnex, si en allò que dic en el fons tinc raó, aleshores *pensar en terme d'històries* deu ser comú a tota la ment o a totes les ments, tant si són les nostres com les dels forests de sequoies o les de les anemones de mar»¹¹.

¹⁰ Gregory Bateson, *Mind and Nature*, Bantam Books, 1980.

¹¹ Ibidem.

Aquest plantejament és suggeridor, però ens portaria, altre cop, molt lluny, de manera que ens quedarem amb una idea: la ment s'alimenta d'històries —i la ment dels humans d'una manera molt especial—; tal com dèiem abans, en el principi del sentit hi ha el relat. I un relat, no ho oblidem, pressuposa no un, sinó dos cossos, o més: perquè ens parla de la interacció entre qui parla i qui escolta. En altres paraules, és una activitat dialògica.

A través del relat, el subjecte construeix aquell sentit que li permet de ser subjecte. Sense capacitat de construir un relat propi, és a dir, sense creació autònoma de sentit, el subjecte no arriba a constituir-se com a tal. Precisament podríem dir que som subjectes en virtut de la construcció, repetició, amplificació i renovació del relat del qual som protagonistes. L'anomenada "identitat" és el resultat revelador de la riquesa o pobresa, consistència o inconsistència, del nostre autorelat —que, d'altra banda, no construïm sols, sinó dins la interacció social que ens és pròpia i que ens dóna, o no, sentit. (Llegeixo, en els diaris de Susan Sontag, un fragment dels anys seixanta, sense indicació de data: «Escric per definir-me a mi mateixa —un acte d'autocreació— en un diàleg amb mi mateixa, amb els escriptors vius i morts que admiro, amb els lectors ideals. I perquè em causa plaer»)¹².

Insistim a dir que aquesta recerca de sentit és fundadora i constitutiva dels humans, i representa una necessitat vital per a tots els membres de l'espècie. Les nostres facultats més profundes, l'estructura mateixa de la nostra constitució intel·lectual, convergeix cap a aquesta recerca-producció de sentit. És com si les nocions de *telos*, de destí, el que els orientals anomenen *dharma*, la via, etc., fossin anteriors a qualsevol filosofia, gairebé implícites dins l'organització mateixa de la ment.

El sentit és la closca de cargol que cada individu construeix al voltant de la seva vida simbòlica. Per aquest mateix motiu, la seva construcció és indelegable per principi, una activitat d'autoconstrucció en el sentit més estricte, perquè no hi ha manera de separar-la de la persona, entesa justament com a cos: perquè el sentit només li val a la persona si forma part del seu organisme, de la seva experiència i del seu temps.

¹² Susan Sontag, *Diaris inèdits* (fragments als quals he accedit a través de la Xarxa).

Cal estar molt atents, doncs, a aquells fets que comporten un atac directe a la memòria, una reducció real de la capacitat de fer-ne ús, i veure'ls com una disfunció greu, que afecta la persona tant com la col·lectivitat. La principal forma en què solen manifestar-se aquests atacs és, per dir-ho, en resum, l'expropiació del relat, que comporta la desactivació del subjecte i l'alienació del sentit. És la sensació —per cert, bastant difosa— que no tenim res interessant per a explicar, fins i tot per a explicar-nos. És la pèrdua d'interès de l'individu per la seva subjectivitat, val a dir per la seva pròpia vida. És la transformació de la interioritat en un terreny erm. Desmemòria i sense sentit són processos paral·lels, si tenim en compte que la memòria és l'element que ens posa en connexió amb el temps i la història que ens són propis, i amb la subjectivitat generadora de relat i de sentit. Caldrà veure, doncs, quines són les dinàmiques de la desconexió que assolien l'escenari actual, i preguntar-nos què podem fer per desactivar-les.

Les dinàmiques de la desconexió

En l'època que vivim, el coneixement és un mirall trencat. La postmodernitat neix amb aquest estigma: pèrdua del relat¹³ i triomf del fragment. No és solament la realitat que s'esmicola en trossos cada cop més petits: la fragmentació afecta de ple les formes de vida, els ritmes diaris, l'organització del temps. Del fordisme ençà, les seqüències que estructuraven les nostres jornades semblen formar part d'un mecanisme —del qual som engranatges— molt més que no pas d'un metabolisme, que ens pertanyi directament com a éssers vius. El correlat en el camp de les idees és la tendència general cap a una *forma mentis* compartimentada; l'actual predisposició taxonòmica, és a dir, la tendència a catalogar, se superposa a l'anterior predisposició associativa, més propensa a establir nexes i relacions, fins a desactivar aquella sociabilitat intrínseca que sempre han demostrat tenir les idees i les coses, malgrat —o precisament en virtut de— les seves diferències.

El pas següent —i inevitable— és la transformació en objecte, i tot seguit en mercaderia, de totes les realitats, activitats i fins i tot facultats que conformen l'existència —incloent-hi, òbviament, la memòria i

¹³ Jean-François Lyotard, *La condition postmoderne. Rapport sur le savoir*. Les Éditions de minuit, Paris, 1979. *La condició postmoderna, Idees - Assaig breu*, Angle editorial, Barcelona, 2004.

els records (que ja són *souvenirs*)—. Són les regles del joc que ens hem donat, és clar, però això genera una deriva implícita cap a la trivialització dels fets reals, en la mesura en què homogeneïtza i despersonalitza la seva substància, aparença i formes de fruïció.

Però l'element potser més específic de la realitat contemporània és la mediatització creixent de les seves formes de vida, l'efecte més terrible de la qual és la invasió permanent del nostre espai perceptiu i cognitiu. En el seu *Divertim-nos fins a morir*¹⁴, Neil Postman analitza l'enormitat de les conseqüències que invents com el telègraf, la ràdio i la televisió han tingut sobre el "discurs públic", començant per la invenció de la "notícia", una realitat comunicativa que anteriorment no existia i que ara ha esdevingut el nostre pa de cada dia —o potser caldria dir la galeta, o el caramel, a causa del seu baix poder nutritiu—. La notícia és un fragment de relat, del qual però falta el context, l'origen i el final; les notícies són enunciats amb explicació limitada, per no dir defectuosa, i la informació que ens aporten poquíssimes vegades té relació amb coses que podem fer o decisions que podem prendre. Estem colonitzats per informacions sense rellevància personal, que ens conviden a posar en el centre de la nostra atenció fets sovint lamentables, que esdevenen importants més per la gran difusió que se'n fa que no pas pel seu valor intrínsec. Estem intoxicats de notícies i tanmateix no podem viure sense. Com totes les drogues, les notícies estan fetes principalment per a ser consumides i per a generar dependència.

La fragmentació constitutiva de la notícia ve augmentada per la imatge, a causa del tractament que hom li dóna, especialment en el llenguatge televisiu: la imatge se suposa que comunica per si sola, és una mena de relat instantani; presentar-la és suficient, no demana gaire més explicació que un subtítol. Així, la rapidesa de les seqüències substitueix, en la majoria de casos, la sintaxi del filmat; el resultat perseguit —que el telespectador continuï mirant la pantalla— s'assoleix igualment, i altrament queda la possibilitat de fer zàping. En tots dos casos, tenim dosis ingents d'estímuls que ens plouen al damunt, en forma de fragments normalment inconnexos, que tampoc no ens donen gaires pistes sobre com organitzar-los ni, en general, ens estimulen a fer-ho,

¹⁴ Neil Postman, *Divertim-nos fins a morir, El discurs públic a l'època del "show business"*, Llibres de l'Índex, Badalona, 1990.

ja que la pantalla afavoreix hàbits de consum passiu, més que una activitat de reconstrucció simbòlica. Aquesta passivitat comporta una possible reducció dels filtres crítics amb els quals el televident processa aquesta informació —un perill que Dieter Hildebrandt formulava així: «Només creiem allò que veiem. Per això, des de l'existència de la televisió, ens ho creiem tot».

La pantalla interactiva, connectada amb internet, representa sens dubte un correctiu, ja que el subjecte torna a ser protagonista de la pròpia navegació (l'ús de la imatge marina és apropiat a l'amplitud inabastable d'aquesta “realitat líquida”, per dir-ho amb Bauman¹⁵, en què el subjecte avui es mou). Tanmateix, la desmesura d'aquesta massa infinita de dades disponibles arriba a la persona gairebé com l'equivalent d'una calamitat, justament per la impossibilitat física de metabolitzar-la. És com tenir l'estómac i els intestins travessats per un flux continu de nutrients en forma de caldo, que ingerim sense mastegar, ni sentir-ne el sabor, tan sols; en comptes d'alimentar-nos, el més probable és que això destrueixi la flora intestinal del pensament, si se'm permet l'expressió.

Alguna cosa semblant passa amb el silenci. Una de les formes en què la mediatització es manifesta més clarament és l'expropiació del silenci personal —un fenomen, d'altra banda, que en gran mesura és una abdicació voluntària—. Sembla que hi hagi una obsessió especial per a omplir de sons qualsevol instant i racó de les nostres vides: música a les botigues, als trens, al cotxe, l'omnipresència dels auriculars, etc. Ens hem oblidat que el silenci és el principal terreny de conreu per a les nostres collites de sentit. Només del silenci personal sorgeix allò que ens és propi. Pitjor encara: hem deixat de sentir-ne la necessitat, de conrear el silenci; ens surt més a compte de proveir-nos als supermercats del sentit, ja que t'ofereixen un producte ben embolicat en porexpan i cel-lofana, collit verd i sense gust, amb el qual hem pres l'hàbit d'alimentar-nos —per no parlar, òbviament, dels *fast-food*—. En aquestes condicions, el subjecte experimenta una dificultat enorme per a articular els coneixements en una xarxa de relacions entre idees que generi comprensió dels fets —és a dir, sentit—; però el més difícil és fer-lo esdevenir carn de la nostra carn, fer-lo entrar en la dimensió física, corpòria, de la memòria personal.

Podem discutir si tots aquests obstacles són efectes col·laterals indesitjats o, ben al contrari, són tendències que han estat alimentades intencionadament per aquelles institucions —és a dir, persones— que treuen benefici d'una població que quedi sotmesa i ben distreta. Iván Illich ha descrit d'una manera àmplia i detallada, i no pas des d'ahir¹⁶, la dinàmica perversa del procés d'institucionalització, que transforma determinades necessitats bàsiques i vitals (aprenentatge, salut, accés a l'aigua, etc.) en erogació de serveis, segons unes normes que la institució dicta de manera uniformada i que l'individu ha d'acatar mal que li pesi, si no vol quedar-ne exclòs. L'individu, original i autònom, es transforma així en usuari, estandarditzat i dependent, insegur de si mateix i de les pròpies facultats, a la mercè dels experts que pensen per ell i li diuen el que ha de fer i de saber.

L'alienació té origen, justament, en aquest tipus de desconexió que es crea entre la persona i el propi món, a través d'un esforç ben planificat d'entreteniment que, de pantalla en pantalla, ens arriba a distreure de les coses que ens fan patir, de les que ens fan pensar i del que volem, fins que no ens trobem, directament, amb el buit. La centrifugadora d'una societat èbria de petroli i saturada de mercaderia obté aquest magre resultat: la implosió del sentit. L'expressió tal vegada més exacta és la del *cogito interruptus* de què ens parla el mateix Illich, referint-se justament a les barreres, sovint subtils, que ens allunyen del cos a cos amb el coneixement del món, i ens impedeixen d'assolir la plenitud de la seva fruïció.

La persecució doble

El sentit, tanmateix, ens persegueix com a necessitat que no depèn de circumstàncies externes i superficials, sinó internes i profundes; és una arrel de subjectivitat irreductible, que determina a cada instant el que és important i significatiu *per a la meua vida*, alhora que intenta desxifrar-ne un origen i un destí. La recerca de sentit és l'interrogant permanent sobre què signifiquen les altres persones, el món i la història per a l'existència d'un individu determinat, i viceversa. És una persecució que ens acompanya, si convé, malgrat nosaltres, a través de totes les circumstàncies vitals que travessem, més enllà dels plans

¹⁶ Ivan Illich, *La Sociedad Desescolarizada* (1971), *La convivencialidad* (1973), *Némesis médica* (1975), *El H₂O y las aguas del olvido* (1985), entre altres.

i els buits de l'existència, i que ens espera, inexorable, a la volta de qualsevol cantonada.

La lluita entre aquesta persecució interna del sentit, que ens crida a discernir, d'entre la massa innombrable de fragments disponibles, aquells que donen llegibilitat i intel·ligibilitat al nostre estar en el món, i la persecució externa, que ens aboca a diari una quantitat indiscriminada d'estímul nous, on tot es barreja, i que transforma la primera tasca en poc menys que una heroïcitat, és el revers o potser la filigrana del combat per a la supervivència que caracteritza el nostre temps —versió actualitzada del mite de Sísif.

Es tracta d'un combat que, en primera instància, implica l'individu —podem considerar-la, en el sentit més estricte, una pugna per a la individuació— i tanmateix no hi ha dubte que el seu resultat té una transcendència política de primera magnitud. Si perdem el fil del discurs que ens relliga al món *des del punt de vista de la nostra trajectòria vital*, és molt més fàcil que el nostre destí sigui el de consumidors i de súbdits, peces d'engranatge o corretges de transmissió d'un mecanisme del qual no ens hem preguntat ni tan sols si ens agrada.

D'altra banda, no hi ha un camí a seguir. El món està obert per a ser recorregut de dalt a baix, segons els itineraris personals més diversos. I les preguntes que tenim formulades són, en el millor dels casos, destinades a quedar obertes, perquè precisament aquesta és la seva funció. Mantenir activades les preguntes és el que permet a cadascú avançar en la pròpia personal recerca de sentit —que és, alhora, l'únic camí que li'n pot fer trobar algun. Quan es parla d'aquest tema, el màxim que podem fer és donar pistes sobre les estratègies personals, els tics, les manies i els excessos que ens corresponen, i les precaucions que seguim, per si poden resultar d'interès per a algú altre.

La lectura continua sent un camí enormement aconsellable mentre formi part d'aquells plaers que demanen un esforç, com tot allò que implica conrear-se o explorar-se, ja que el mateix fet de llegir implica recórrer i treballar un territori que és tant extern com intern. Penso, també, que seria saludable associar, en tots els àmbits, la cultura del plaer i la de l'esforç. Aquí, com en moltes altres circumstàncies, el sentit sorgeix de la interacció dels contraris. Cal dir ben alt que ni val la pena un plaer sense esforç, ni un esforç sense plaer. Els nostres problemes, personals i col·lectius, comencen gairebé sempre quan intentem separar les dues coses.

El principal criteri que intento observar —quan me'n recordo, és clar; perquè la tendència natural, per a un occidental educat en el darrer mig segle, va exactament en la direcció contrària— és donar més importància al procés que no pas al resultat. Més ben dit: és provar a tenir al pensament que el procés és el resultat. Sobretot en el coneixement. En aquest sentit podríem rellegir el cèlebre aforisme-vers d'Ungaretti: "*La meta è partire*". No cal ni traducció ni comentari.

Una segona pista a seguir és tan senzilla com redescobrir el plaer de prescindir de les pròtesis. Caminar és l'exemple més fàcil. Tornar a situar-se arran de terra té un efecte tranquil·litzador, perquè en el fons aquest lloc és el que ens correspon, més que cap altre. He descobert gràcies al meu pare allò que per als homes de totes les èpoques (menys la nostra) era una evidència simple: que caminant es pot recórrer qual-sevol distància, si estàs disposat a dedicar-hi temps. El mitjà no té cap inferioritat respecte als altres, només suposa una forma diferent d'organització de les pròpies disponibilitats. Altres han triat la bicicleta, com una forma diversa i igualment vàlida de protagonitzar els desplaçaments. La relació que això té amb la lectura és indirecta i si voleu llunyana, però tampoc absent: es tracta, en tots dos casos, d'experiències que afavoreixen una lectura personal i directa dels recorreguts propis. Són també, no en tinc cap dubte, activitats generadores de sentit.

El plaer de la conversa seria, per a mi, una altra de les formes d'aprenentatge d'àmplies repercussions i de baix cost que més ens convindrien redescobrir, sobretot amb les generacions noves que pugem. El diàleg és un esport complet, cognitivament parlant, igual que el caminar ho és per al cos —tots dos n'activen tots els músculs, segons diuen els experts—. No sé per quin motiu hem deixat de practicar aquesta activitat fundadora de la persona, com seria el fet d'expressar un pensament o un punt de vista, de manera argumentada i entenedora, i escoltar-ne un altre de ben diferent, i entre l'un i l'altre fer avançar la conversa per seguir el fil d'un discurs compartit. No és en va que d'això se'n digui "enraonar", referit a una manera dialèctica de fer servir la raó, que tant és vàlida per a universitaris amb carreres i postgraus com per a gent senzilla que té més anys viscuts que no pas llibres llegits. James Hillman, psicoterapeuta junghià, avança la tesi, en un llibre publicat a Itàlia amb el títol "*Le storie che curano*"¹⁷, que els resultats

■¹⁷ James Hillman, *Le storie che curano*, Raffaello Cortina, Milano, 1984.

terapèutics de l'anàlisi tenen a veure, sobretot, amb l'experiència poderosa que representa la construcció d'un relat significatiu a partir d'una interacció intensa i dilatada en el temps entre dues persones. És, doncs, la construcció d'històries, per si mateixa, l'activitat realment terapèutica i alliberadora, més enllà de la teoria psicològica que s'utilitzi.

Si ajuntéssim el primer plaer amb el segon —el fet de conversar amb el de caminar—, redescobriríem, tal vegada, els fonaments peripatètics d'una saviesa antiga que fins fa poc encara ens pertanyia, i qui sap si ara està perduda ja per sempre o si, més simplement, l'estem deixant descansar.

Escriure cartes podria ser una altra d'aquelles activitats amb despesa física no exempta de plaer que, segurament, millorarien la qualitat de vida del planeta i dels seus habitants. En els darrers anys hem vist com el correu electrònic tornava a donar protagonisme a aquesta forma d'intercanvi personal que televisió i ràdio havien fet tornar obsoleta. El xat seria un híbrid entre la carta i la conversa, però l'experiència ens porta a veure que, en aquest cas concret, els riscos de la resposta monosil·làbica dins d'un intercanvi de poca fondària són seriosos, i els comunicants han de posar-hi molt de part seva per fer-ne una experiència estimulante i satisfactòria.

En general, intento seguir la meua tendència natural a no desdenyar cap de les opcions que em permeten comunicar-me amb el que anomenem proïsme. La multiplicitat —de la qual Calvino feia l'elogi com a virtut per al tercer mil·lenni¹⁸— pot ser alguna cosa més que una estratègia per a la supervivència: per exemple, una altra forma de plaer i d'increment del sentit. Penso que és saludable per a la persona un aprenentatge polimorf, eclèctic i sincrètic, multidimensional i multimèdia, obert als diferents mitjans sense arribar a fer-ne un mite de cap (ni un monstre tampoc). Si tornem al llegat implícit en la nostra trajectòria d'espècie, veurem que no és casualment que som animals omnívors amb un baix nivell d'especialització somàtica, la qual cosa ens fa capaços de les prestacions físiques i intel·lectuals més diverses. I aquesta dieta variada ens aporta una promesa de longevitat i de vida saludable que em sembla francament atractiva i desitjable en tots els dominis.

El punt final enllaça amb les primeres frases de l'escrit: per opció calculada, tendixo a donar prioritat als coneixements que m'arriben a través dels amics. Les amistats són el meu cànon —un cànon, d'altra banda, ben variat, sortosament—; són els punts trigonomètrics que em permeten afinar els meus esbossos de mapes. L'amistat no elimina la soledat, però l'acompanya. Això, més que un límit, el considero una virtut. Ressonen les paraules de Marcel Proust, quan, en les seves reflexions sobre la lectura, es refereix al “miracle fecund d'una comunicació dins la solitud¹⁹.” «la diferència essencial entre un llibre i un amic no és la seva saviesa més o menys gran, sinó la manera de comunicar-s'hi, perquè la lectura, al contrari de la conversa, consisteix per a cadascun de nosaltres a rebre comunicació d'un altre pensament, però sense deixar d'estar sol, és a dir, que es continua disposant de la potència intel·lectual que es té en solitud...». I més endavant ho posa en relació amb l'amistat i amb el silenci: «En la lectura, l'amistat de sobte torna a la seva primera puresa. [...] Aquests amics, si passem la vetllada amb ells, és veritablement perquè en tenim ganes. [...] L'atmosfera d'aquesta amistat pura és el silenci, més pur que la paraula. Perquè parlem per als altres, però callem per a nosaltres. Per això el silenci no porta, com la paraula, l'empremta dels nostres defectes, de les nostres ganyotes. És pur, és veritablement una atmosfera»²⁰.

En resum, la persona que jo sóc, i per tant el meu coneixement, és impensable sense els amics que he tingut i els que tinc, categoria en la qual incloc pares, germans i mestres, alguns dels quals només he conegut a través de pàgines escrites, o músiques, i també pintures, escultures, pel·lícules... Penso que alguna cosa semblant els havia de passar als homes de fa quaranta mil anys, en la diversitat de les seves circumstàncies. No hi havia cinema ni museus, però no es perdien una posta de sol ni l'espectacle d'una tempesta, i l'emoció d'una cacera en condicions pràcticament adverses no havia de ser menys intensa que una final de qualsevol esport de masses. I les històries que els vells davant el foc murmuraven als cadells de la tribu, amb tota probabilitat no deixaven una marca menys fonda, en el seu esperit jove, que les lectures —o aventures— incandescentes de la nostra adolescència. Poden canviar els aliments i les receptes, però la gana és la mateixa.

¹⁹ Marcel Proust, *Sobre la lectura*, Quaderns Crema, Barcelona, 1996. Citacions de les pàgines 34 i 35.

²⁰ Ídem, pàg. 55 i 56

Per a mi, la xarxa de les amistats és la que aguanta el món. Llegir i escriure són possibilitats de teixir aquesta xarxa o, en tot cas, aquesta és la manera com jo hi participo. I m'agrada pensar que el sentit neix, en mi i tal vegada en tothom, com a intuïció d'aquesta ment que és molt més ampla que la nostra, de la qual només som part —és a dir, pertanyem—, com d'un teixit un fil.

ABSTRACT

Nuestra relación con el mundo está marcada por el contraste entre la aparente falta de límites de los soportes tecnológicos actuales a través de los cuales accedemos a la información —el paradigma de los cuales es Internet— y las limitaciones concretas de nuestra infraestructura psicosomática, que no ha variado sensiblemente desde hace cuarenta mil años. La dinámica de aceleración imparable de la mediación tecnológica en la adquisición de conocimientos nos puede hacer perder el contacto con la base real de este proceso, que no es otro que nuestra persona física con el propio entramado de relaciones.

La búsqueda de sentido es una necesidad vital para el ser humano: es por esto por lo que lo perseguimos, de forma consciente e inconsciente, a lo largo de toda la vida; por otro lado, la presión informativa que nos llega de un contexto de saturación agobiante nos dificulta la labor, creando una especie de “persecución mediática” hacia los procesos de generación autónoma y compartida de sentido. La lectura, como “tecnología” que activa las capacidades del individuo, favorece en gran medida este proceso, así como lo hacen actividades tecnológicamente simples como las conversaciones y los intercambios escritos. Por otro lado, todos los caminos pueden ser interesantes mientras no sofoquen la autonomía de la persona y la originalidad de su experiencia.

Our relationship with the world is marked by the contrast between the apparent lack of limitations of current technological media through which we accede to information –with Internet as its paradigm– and the specific limitations of our psychosomatic infrastructure, which has hardly changed for forty thousand years. The dynamics of unstoppable speeding up of technological mediation to acquire knowledge may lead us to lose contact with the real base of such a process, which is our own physical person with our own network of relationships.

Our search for sense is a vital need for human beings: This is why we look for it, consciously or unconsciously, throughout our entire lives; on the other hand, the informational pressure that lies upon us from a context of overwhelming saturation interferes in this task of ours, by creating a kind of “media persecution” towards autonomous and shared sense generation processes. Reading, as a “technology” that activates the individual’s skills, enhances this process noticeably, and so do technologically simple activities such as conversations and written exchanges. On the other hand, every path can be interesting as long as they do not stifle the person’s autonomy and the originality of his/her experience.